

Tomasz Stępniewski

NATO, ukraiński kryzys i szara strefa bezpieczeństwa Europy Wschodniej

NATO, Ukrainian Crisis and Eastern Europe's Grey Zone of Security

Abstract: Ukrainian crisis, a *de facto* Russo-Ukrainian armed conflict raging since 2014, resulted in the shift of perception in Eastern Europe's, and Europe's in general, security. In addition, the statement that the Ukrainian conflict is the end of the post-Cold-War international order may be risky. This international order was based upon a peaceful coexistence of states, integrity of borders, and international legal regulations for states' functioning. The objective of the present paper is an attempt at offering answers to the following research questions: Will Russia's revisionist policy result in NATO's revitalization? Is NATO thinking strategically as far as Eastern Europe is concerned? Does a rationale for a change of Eastern Europe's security condition (the grey zone of security) exist? Will Russian Federation succeed in revising the USA-dominated post-Cold-War international order by means of Ukrainian conflict among others?

Keywords: NATO, Ukrainian crisis, Eastern Europe's grey zone of security, Russia-Ukraine war, Ukraine, Russia.

Wstęp

Kryzys Ukrainy, a *de facto* toczący się od 2014 r. konflikt zbrojny Rosji z Ukrainą, spowodował, że uległo zmianie myślenie o bezpieczeństwie Europy Wschodniej i szerzej – całej Europy. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że konflikt na Ukrainie jest symbolicznym końcem porządku międzynarodowego ustalonego po zimnej wojnie¹. Porządku, który zakładał pokojowe współistnienie państw, nienaruszalność granic państwowych oraz prawnomiędzynarodowych zasad funkcjonowania państw. Celem niniejszego artykułu jest próba udzielenia odpowiedzi

1 Por. R. Kupiecki, *Konflikt zbrojny na Ukrainie a bezpieczeństwo europejskie*, „Zeszyty Naukowe AON”, nr 3 (100), 2015, s. 9-10.

na następujące pytania badawcze: Czy na skutek rewizjonistycznej polityki Rosji dokona się rewitalizacja Sojuszu Północnoatlantyckiego? Czy NATO myśli w kategoriach strategicznych o Europie Wschodniej? Czy istnieją realne przesłanki do zmiany sytuacji bezpieczeństwa (szarej strefy bezpieczeństwa) w Europie Wschodniej? I czy Federacji Rosyjskiej uda się – przy pomocy m.in. konfliktu z Ukrainą – dokonać rewizji porządku międzynarodowego zdominowanego po zimnej wojnie przez USA?

Rozwiązanie Układu Warszawskiego (lipiec 1991 r.) oraz upadek Związku Radzieckiego (grudzień 1991 r.) – jako struktur wrogich wobec NATO – spowodowały konieczność dokonania ponownego, po II wojnie światowej, „geomilitarnego” podziału świata. Zmiany te wpłynęły na sytuację państw powstałych na obszarze byłego Związku Radzieckiego, a Sojusz Północnoatlantycki musiał na nowo określić swoje miejsce, przydatność i rolę w pozimnowojennym świecie. Jak pisze Jerzy M. Nowak, NATO „w związku z tym stale przeobraża się w dziedzinach politycznej, wojskowej i operacyjnej”². Zmiany w strukturze stosunków międzynarodowych wymuszają na Sojuszu Północnoatlantyckim konieczność adaptowania się do nowych wyzwań i problemów po zimnej wojnie (w tym tzw. asymetrycznych zagrożeń, proliferacji broni masowego rażenia itd.)³. Powoduje to, że NATO musi dostrzegać zagrożenia płynące z tego obszaru dla bezpieczeństwa zarówno własnego, jak również całego regionu poradzieckiego. Dodatkowo sytuację w regionie poradzieckim komplikują dwa procesy. Po pierwsze, zjawisko „deontologizacji”, widoczne szczególnie w świecie zachodnim, które sprowadza się do wzrostu znaczenia różnorodnych procesów wielostronnych (wielopłaszczyznowych) oraz pajęczyn (sieci) relacji kosztem chociażby bytów państwowych. Po drugie, powracanie przez decydentów do myślenia w kategoriach geopolitycznych. Powyższe procesy skutkują tym, że mamy obecnie do czynienia z etapem wyłaniania się tzw. „nowej zimnej wojny”, czyli rywalizacji o wpływy na obszarach istotnych dla interesów najważniejszych graczy⁴.

2 J.M. Nowak, *NATO: główne dylematy i pytania o przyszłość*, w: A.D. Rotfeld (red.), *Dokąd zmierza świat?*, Warszawa 2008, s. 263.

3 M. Berdal, D. Ucko, *NATO at 60, „Survival”*, vol. 51, 2009, no. 2, s. 55-76; S. Nunn, *NATO Nuclear Policy and Euro-Atlantic Security, „Survival”*, vol. 52, 2010, no. 2, s. 13-18.

4 Por. J. Olchowski, *Interesy Sojuszu Północnoatlantyckiego w regionie czarnomorsko-kaspijskim*, w: B. Bojarczyk, T. Kapuśniak (Stępniewski) (red.), *Obszar czarnomorsko-kaspijski w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2011, s. 205; także: J. Sherr, *Security in the Black Sea Region: Back to Re-*

W wyniku upadku bipolarnego podziału świata pogłębił się stan niepewności, niejasności i nieprzewidywalności⁵. Jak zauważył Adam Daniel Rotfeld, „po zakończeniu zimnej wojny dominują konflikty wewnętrzne, międzyetniczne, wojny religijne, wojny domowe, a nie konflikty międzypaństwowe. Procesy globalizacji powodują jednak, że konflikty te jednocześnie wpływają niekorzystnie na bezpieczeństwo międzynarodowe”⁶. Ponadto w efekcie rozpadu systemu bipolarnego powstała swoista próżnia bezpieczeństwa na tym na obszarze Europy Wschodniej. Sławomir Sierakowski używa również określenia „strefa cienia” lub też „cień Kremla”. Owa „strefa cienia” zdaniem autora przypomina kształtem półksiężyc i rozciąga się od Helsinek po Tbilisi, a może nawet po terytorium Astany. W skład tego półksiężyca wchodzi państwa, które z jednej strony nie chcą być razem – państwa, którym nie udało się stworzyć spójnego regionu geopolitycznego – ale z drugiej strony wspólny interes łączy je bardziej niż dzielą różnice. Geopolityczna „strefa cienia” między Zachodem i Rosją została stworzona na skutek reaktywacji imperialnych ambicji Rosji⁷.

1. Interesy Sojuszu Północnoatlantyckiego w Europie Wschodniej⁸

Współczesny system międzynarodowy składa się z szeregu regionalnych kompleksów bezpieczeństwa⁹. NATO jako system bezpieczeństwa niejako zderza się na obszarze Europy Wschodniej i w regionie

alpolitik?, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 8, 2008, no. 2, s. 141-151; G. Winrow, *Geopolitics and Energy Security in the Wider Black Sea Region*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 7, 2007, no. 2, s. 220-222; J. Sherr, *Hard Power in the Black Sea Region: A Dreaded but Crippled Instrument*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 11, 2011, no. 3, s. 279-295.

5 Jednym z wyjątków w regionie czarnomorskim była wojna Rosji z Gruzją w sierpniu 2008 r. Por. A.D. Rotfeld, *Geneza i miejsce konfliktów na przełomie XX/XXI wieku*, wykład na konferencji Stowarzyszenia Willa Decjusza, Kraków, 29 września 2004, http://www.msz.gov.pl/files/file_library/29/Krakow_11400.doc.

6 Tamże.

7 S. Sierakowski, *Długi cień Kremla*, „Polityka”, nr 30 (3069), 20.07-26.07.2016, s. 22.

8 Szerzej na ten temat w: T. Stępniewski, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Lublin–Warszawa 2011, *passim*.

9 Szerzej zob. B. Buzan, O. Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge 2003; B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, London 1998; na temat wspólnot bezpieczeństwa w regionie Morza Czarnego zob. C. Weaver, *Black Sea Regional Security: Present Multipolarity and Future Possibilities*, „European Security”, vol. 20, 2011, no. 1, s. 1-11.

Morza Czarnego z innymi regionalnymi systemami bezpieczeństwa. Na obszarach tych krzyżują się trzy regionalne kompleksy bezpieczeństwa: europejski regionalny kompleks bezpieczeństwa (European RSC), poradziecki regionalny kompleks bezpieczeństwa (Post-Soviet RSC), bliskowschodni regionalny kompleks bezpieczeństwa (Middle Eastern RSC). Oprócz wskazanych regionalnych kompleksów bezpieczeństwa, występują tu także podkompleks Bałkanów oraz mini-kompleks Kaukazu¹⁰.

Dynamiczne przemiany zachodzące w strukturze stosunków międzynarodowych wpływają również na strukturę interesów NATO na tym obszarze. Składają się na nie¹¹:

- przesunięcie „środka ciężkości” europejskiego bezpieczeństwa z Europy Środkowej w kierunku wschodnim;
- od upadku Związku Radzieckiego występowanie wielu nierozstrzygniętych konfliktów politycznych o podłożu etnicznym¹²;
- niestabilność polityczna, ekonomiczna i militarna obszaru poradzieckiego;
- problemy w stosunkach z Federacją Rosyjską¹³;
- wzrastające zagrożenie terroryzmem z obszaru Kaukazu;
- geopolityczne położenie regionu na styku Europy i Azji, Bliskiego Wschodu i Bałkanów, co podnosi jego znaczenie dla transportu surowców energetycznych, ale również jako kanału przetrzutu dla wszelkiego rodzaju grup przestępczych (handel narkotykami, przemysł broni, ludzi itd.);

10 M. Celikpala, *Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects for Stability and Security in the Black Sea Region*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 10, 2010, no. 3, s. 289.

11 Cyt. za: J. Solak, *Bezpieczeństwo regionu Morza Czarnego w aspekcie stosunków transatlantycznych*, w: J. Gryz (red.), *Bezpieczeństwo w stosunkach transatlantycznych*, Toruń 2008, s. 370-371; J. Olchowski, dz.cyt., s. 206.

12 Szerzej na ten temat w: D. Lynch, *De Facto “States” around the Black Sea: The Importance of Fear*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 7, 2007, no. 3, s. 483-496; G. Flikke (red.), *The Shifting Geopolitics of the Black Sea Region: Actors, Drivers and Challenges*, Norwegian Institute of International Affairs, „NUPI Report”, Oslo 2011, s. 41-45.

13 Szerzej na ten temat w rozdziale o Federacji Rosyjskiej; a także w: O. Antonenko, *Towards a Comprehensive Regional Security Framework in the Black Sea Region after the Russia–Georgia War*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 9, 2009, no. 3, s. 259-269; E. Rumer, A. Stent, *Russia and the West*, „Survival”, vol. 51, 2009, no. 2, s. 91-102; O. Antonenko, I. Yurgens, *Towards a NATO – Russia Strategic Concept*, „Survival”, vol. 52, 2010-2011, no. 6, s. 5-11.

- rola i pozycja Turcji w NATO (ta kwestia jest szczególnie ważna po aneksji Krymu przez Rosję)¹⁴;
- proces (potencjalnego) dalszego rozszerzenia NATO¹⁵;
- geostrategiczne znaczenie obszaru poradzieckiego i obszaru Morza Czarnego – w połączeniu z Morzem Kaspijskim – nie tylko dla NATO, ale też dla Rosji, Turcji, USA, UE, Iranu, a nawet Chin.

Warto również wspomnieć, że rosyjscy politycy dość często informują w swoich wypowiedziach o tym, że Federacja Rosyjska pod rządami Władimira Putina realizuje politykę „zbierania ziem rosyjskich”, czy też mówiąc inaczej – politykę neoimperialną¹⁶.

Z kolei – jak zauważa John Herbst¹⁷ – porządek międzynarodowy po zimnej wojnie na obszarze poradzieckim opiera się na kilku założeniach, którym sprzeciwia się Rosja pod rządami W. Putina:

- państwa, które zostały podporządkowane Moskwie w Układzie Warszawskim, prowadzą niezależną politykę wewnętrzną i zagraniczną;
- ZSRR został rozwiązany, a wszystkie republiki związkowe ZSRR stały się niepodległymi państwami. Należy pamiętać, że decyzja ta została podjęta wyłącznie przez przywódców Rosji, Ukrainy, Białorusi i Kazachstanu. Zachód nie uczestniczył w tych postanowieniach, co więcej – prezydent George H.W. Bush odradzał im realizację takiego scenariusza;
- w celu zmniejszenia napięć politycznych i promowania dobrobytu na kontynencie europejskim integracja europejska będzie

14 Szerzej na ten temat w: M. Aydin, *Geographical Blessing versus Geopolitical Curse: Great Power Security Agendas for the Black Sea Region and a Turkish Alternative*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 9, 2009, no. 3, s. 271-285; G. Chappell, M. Terlikowski, *Turcja w Sojuszu Północnoatlantyckim i jej stanowisko wobec polityki bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4 (LXIV), 2011, s. 22-36.

15 W wyniku wojny rosyjsko-gruzińskiej oraz toczącego się konfliktu zbrojnego Rosji z Ukrainą proces rozszerzenia na wschód uległ zahamowaniu.

16 Zob. m.in. S. Bieliń, A. Skrzypek (red.), *Rosja. Refleksje o transformacji*, Warszawa 2010; W. Marciniak, *Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, Kraków 2001; A. Nowak (red.), *Rosja i Europa Wschodnia: „imperiolgia” stosowana*, Kraków 2006; R. Zięba, *Międzynarodowe implikacje kryzysu ukraińskiego*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, nr 2 (t. 50), 2014, s. 26 i nast.

17 J. Herbst, *Assessing and Addressing Russian Revanchism*, „PRISM”, vol. 6, no. 2, July 18, 2016, s. 166, <http://cco.ndu.edu>.

kontynuowana, w tym z uwzględnieniem państw byłego Związku Sowieckiego;

- Rosja i Zachód stały się partnerami. Zachód, chcąc nawiązać bliższe stosunki z Rosją, sponsorował członkostwo Moskwy w organizacjach międzynarodowych, takich jak G8 i MFW¹⁸.

Wystąpienia W. Putina w 2007 r. w czasie Monachijskiej Konferencji Bezpieczeństwa oraz 28 września 2015 r. podczas 70. Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku potwierdziły tezę, że obecny porządek międzynarodowy wymaga zmian i że Rosja dąży do realizacji swoich celów. Jak zauważa Agnieszka Bryc, „odzyskanie wpływu na kształtowanie porządku międzynarodowego stało się «idea fix» aktywności międzynarodowej prezydenta Putina. Wiąże się ona bezpośrednio z tradycjami wielkomocarstwowymi państwa rosyjskiego oraz nostalgią imperialną po rozpadzie ZSRR. Wpisana w strategię FR gotowość do konfrontacji politycznej z Zachodem spowodowała, że konflikt ukraiński stanowi cezurę kończącą okres pozimnowojenny na arenie międzynarodowej, w którym dominowała kooperacyjna postawa Rosji wobec Zachodu”¹⁹.

Na naszych oczach, czyli 25 lat po upadku ZSRR, Rosja – poprzez aneksję Krymu, wojnę w Donbasie – zakwestionowała pozimnowojenny porządek międzynarodowy.

2. Ewolucja polityki NATO wobec Ukrainy i Europy Wschodniej

A) od lat 90. XX w. do szczytu NATO w Bukareszcie w 2008 r.

W latach 90. XX w. polityka NATO była nastawiona na wzmocnienie stosunków z Rosją kosztem kontaktów z państwami poradzieckimi. Rozszerzenie NATO o państwa Europy Środkowo-Wschodniej (Polskę, Czechy i Węgry) w 1999 r. zmieniło układ bezpieczeństwa w tej części kontynentu europejskiego. Następnie w wyniku zamachów na WTC z 11 września 2001 r. – jak pisze Mitat Celikpala – USA i NATO

¹⁸ Tamże.

¹⁹ A. Bryc, *Putinizm jako doktryna odbudowy imperium?*, w: S. Bieleń, A. Skrzypek (red.), *Rosja. Rozważania imperiolologiczne*, Warszawa 2015, s. 95.

zmieniły strategię wobec regionu. Stany Zjednoczone Ameryki coraz bardziej postrzegały ten obszar jako „próżnię bezpieczeństwa”, sytuując go tym samym w centrum swojej zewnętrznej polityki bezpieczeństwa²⁰. W związku z tym stworzono specjalne programy pomocy dla Gruzji i Ukrainy, nastąpił wzrost „międzynarodowej widoczności” regionu, zmieniło się podejście do kwestii bezpieczeństwa²¹. Powyższe działania wynikały z dążenia NATO na początku XXI w. do zacieśniania współpracy oraz – szczególnie w przypadku Ukrainy (do momentu dojścia do władzy Wiktora Janukowycza) i Gruzji – przybliżania tych państw do standardów NATO. Dodatkowo kolorowe rewolucje w Gruzji i na Ukrainie zapoczątkowały nową debatę nad konsolidacją demokratycznych przemian w tych państwach oraz działaniami na rzecz bezpieczeństwa na obszarze poradzieckim²². Następnie rozszerzenie NATO 29 marca 2004 r. o Bułgarię i Rumunię (a także o Estonię, Łotwę, Litwę, Słowację i Słowenię) spowodowało, że Sojusz Północnoatlantycki wkroczył w region poradziecki (szczególnie w region czarnomorski), a tym samym stał się aktorem współkształtującym sytuację bezpieczeństwa tego obszaru.

Kolejnym przełomowym punktem w polityce NATO wobec Europy Wschodniej był szczyt w Bukareszcie w kwietniu 2008 r., kiedy to USA zabiegały wśród państw członkowskich o zaoferowanie w ramach NATO państwom wschodnim Planu Działania na rzecz Członkostwa (MAP). Przede wszystkim USA na forum NATO dążyły do zintensyfikowania współpracy Sojuszu Północnoatlantyckiego z Ukrainą i Gruzją, a tym samym stworzenia coraz ściślejszych związków tych państw z rodziną atlantycką. Dlatego też mając na uwadze negatywne, destabilizujące działania Rosji wobec państw poradzieckich i deklaracje o sferze jej tzw. uprzywilejowanych interesów na obszarze WNP, dążenie NATO do jak najszybszego przyznania Ukrainie MAP było rzeczą oczywistą z punktu widzenia interesów tej organizacji na obszarze Europy Wschodniej, szerzej –

20 Szerzej na ten temat w rozdziałach o Stanach Zjednoczonych Ameryki oraz Turcji.

21 M. Celikpala, dz.cyt., s. 289; a także w: J.A. George, J.M. Teigen, *NATO Enlargement and Institution Building: Military Personnel Policy Challenges in the Post-Soviet Context*, „European Security”, vol. 17, 2008, no. 2-3, s. 339-362.

22 R.D. Asmus, *Europe's Eastern Promise. Rethinking NATO and EU Enlargement*, „Foreign Affairs”, vol. 87, no. 1, s. 95-106.

na obszarze WNP. Jak się jednak okazało, Sojusz Północnoatlantycki nie zdecydował się na przyznanie MAP ani Ukrainie, ani Gruzji. Niezaoferowanie MAP tym państwom wynikało przede wszystkim ze sprzeciwu Niemiec i Francji, ale odzwierciedlało również obawę NATO o pogorszenie relacji z Rosją. Jak wskazano wcześniej, niektóre państwa członkowskie NATO (z Niemcami i Francją na czele) zgłaszały – i nadal zgłaszają – sprzeciw wobec zacieśniania współpracy z państwami Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego, argumentując swoje stanowisko tym, że rozszerzenie NATO winno wzmacniać Sojusz, a nie go osłabiać. Zdaniem tych państw rozszerzenie o Ukrainę i Gruzję może jedynie osłabić Sojusz.

Sytuację państw Europy Wschodniej możemy określić mianem „próżni bezpieczeństwa”. Spowodowana jest ona położeniem tych państw pomiędzy organizacjami bezpieczeństwa euroatlantyckiego (NATO) oraz europejskiego (UE) a neoimperialną Federacją Rosyjską. Geopolityczne umiejscowienie Ukrainy powoduje, iż znajduje się ona w dwóch regionach: Europie i Eurazji, przy czym w obu zajmuje położenie peryferyjne. Sytuacja na obszarze poradzieckim jest bardzo dynamiczna, szczególnie w ostatnim czasie. Wojna Rosji z Gruzją w sierpniu 2008 r.²³, a następnie takie wydarzenia, jak „zimna wojna gazowa” Rosji z Ukrainą (UE) w styczniu 2009 r., celowe działania podejmowane przez Rosję, tzw. polityka paszportowa na Krymie czy kwestia stacjonowania rosyjskiej Floty Czarnomorskiej w Sewastopolu, aż po wybuch konfliktu zbrojnego Rosji z Ukrainą (od 2014 r.) powodują, że sytuacja wewnętrzna na Ukrainie coraz bardziej się komplikuje. Sytuacja ulega pogorszeniu także na skutek wojny hybrydowej prowadzonej przez Rosję z państwami Europy Wschodniej i z Zachodem. Należy pamiętać, że konflikt w Donbasie umożliwia Rosji destabilizowanie wewnętrznej sytuacji politycznej w tym państwie przez wykorzystywanie separatystów z Doniecka i Ługańska.

23 Szerzej na temat konsekwencji wojny Rosji z Gruzją zob. K. Zasztowt, *Zmiany w polityce regionalnej Turcji, Armenii i Azerbejdżanu po konflikcie zbrojnym w Gruzji w sierpniu 2008 roku*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 6 (2008), s. 113-120.

B) Moment przełomu? Szczyt NATO w Warszawie w lipcu 2016 r.

Warto w tym miejscu krótko odnieść się do szczytu NATO i jego potencjalnych konsekwencji dla państw Europy Środkowo-Wschodniej. Szczyt NATO w Warszawie (8-9 lipca 2016 r.) przebiegał w kontekście jakościowych zmian środowiska międzynarodowego – zarówno na południowej, jak i na wschodniej flance Sojuszu. Co więcej, z punktu widzenia polityki NATO w regionie Europy Środkowo-Wschodniej rok 2016 może okazać się przełomowy. Związane jest to nie tylko ze zmianą postrzegania sytuacji bezpieczeństwa przez państwa członkowskie NATO, ale również z przeobrażeniami zachodzącymi w sferze środowiska międzynarodowego i zagrożeń dla państw należących do NATO. Przyjęcie Czech, Polski i Węgier do tej struktury w 1999 r. oraz Słowacji w 2004 r. spowodowało przewyciężenie podziałów w Europie. Szczyt w Warszawie symbolizował zmiany, jakie zaszły na kontynencie europejskim, ale również potwierdził znaczenie Polski na mapie bezpieczeństwa Sojuszu. Co ważne, szczyt miał znaczenie symboliczne, gdyż to właśnie w Warszawie w 1955 r. powołano Układ Warszawski, który podzielił Europę Środkowo-Wschodnią na dwa obozy militarne. Tym samym dokonał się wówczas bipolarny podział tej części Europy, zakończony dopiero upadkiem komunizmu w 1989 r.

Analizując komunikat ze szczytu NATO w Warszawie, należy zaznaczyć, że postanowienia w nim zawarte mają charakter militarny (m.in. decyzja o rozmieszczeniu po jednej grupie batalionowej w Polsce i trzech państwach bałtyckich), ale również polityczny (podkreślenie wewnętrznej spójności NATO, położenie nacisku na zwiększenie wydatków na obronę itd.). W komunikacie zaznaczono, że „najważniejszym zadaniem Sojuszu jest ochrona i obrona naszego terytorium i naszych społeczeństw przed atakiem, co wynika z artykułu 5 traktatu waszyngtońskiego. Nikt nie powinien wątpić w determinację NATO w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa któregośkolwiek z członków. NATO utrzyma pełny zakres zdolności potrzebnych do odstraszania i obrony przed jakimkolwiek zagrożeniem bezpieczeństwa naszych społeczeństw, gdziekolwiek mogłoby ono wystąpić”²⁴. Ponadto na poprzednim spotkaniu NATO w Newport w 2014 r. za-

24 Komunikat ze szczytu NATO w Warszawie, Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa, http://www.mon.gov.pl/d/pliki/rozne/2016/08/Komunikat_ze_Szczytu_PKZPnxg.pdf.

padły decyzje o zwiększeniu zdolności Sojuszu Północnoatlantyckiego do zapobiegania pojawiającym się zagrożeniom. Na szczycie w Warszawie podjęto decyzje w sprawie realizacji Readiness Action Plan (przyjętego w Newport) oraz powołania nowych sił pod nazwą Very High Readiness Joint Task Force (VJTF). Wskazano, że w razie potrzeby VJTF będą gotowe do rozmieszczenia w ciągu kilku dni (w liczbie do 5000 żołnierzy). Dzięki tym inicjatywom oraz wzmocnieniu współpracy sojuszniczej na lądzie i morzu (Morze Bałtyckie, Czarne i Śródziemne) potwierdzono adaptację strategiczną NATO do nowych wyzwań i zagrożeń płynących m.in. z południowego i wschodniego sąsiedztwa. Nie bez znaczenia są również kwestie miękkiego bezpieczeństwa i przede wszystkim cyberbezpieczeństwa. Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą (*de facto* z Zachodem) powoduje, że państwa członkowskie NATO muszą stawić czoła nowym wyzwaniom, a także jest prawdziwym sprawdzianem w zakresie stosunków NATO–Rosja i bezpieczeństwa międzynarodowego. Co najważniejsze, ze strony Rosji – oprócz zagrożenia konwencjonalnego – pojawia się również zagrożenie w postaci ataku atomowego. Mimo że zdaniem wielu analityków możliwość zaatakowania przez Rosję państwa należącego do NATO jest mało prawdopodobne, to jednak rosyjscy politycy w swoich wypowiedziach sugerują, że Rosja jest państwem atomowym i może wykorzystać tę broń przeciwko państwom zachodnim. Wynika to z tego, że od 2014 r. Rosja postrzega NATO jako główne zagrożenie na kontynencie europejskim, a także zagrożenie dla jej interesów na obszarze poradzieckim. Zapowiedź rozmieszczenia sił Sojuszu Północnoatlantyckiego na terytorium państw Europy Środkowo-Wschodniej odbierana jest przez Rosję jako swego rodzaju „polityka rozszerzenia”. Na taką interpretację wydarzeń nie może się zgodzić NATO, gdyż Polska i państwa bałtyckie są pełnoprawnymi członkami tej struktury i samodzielnie mogą decydować o kształcie swojej polityki bezpieczeństwa. Polska i inne państwa członkowskie NATO mogą również wpływać na kształt polityki NATO, w tym na kierunku wschodnim.

3. Obecność wojskowa Rosji w „szarej strefie bezpieczeństwa” Europy Wschodniej

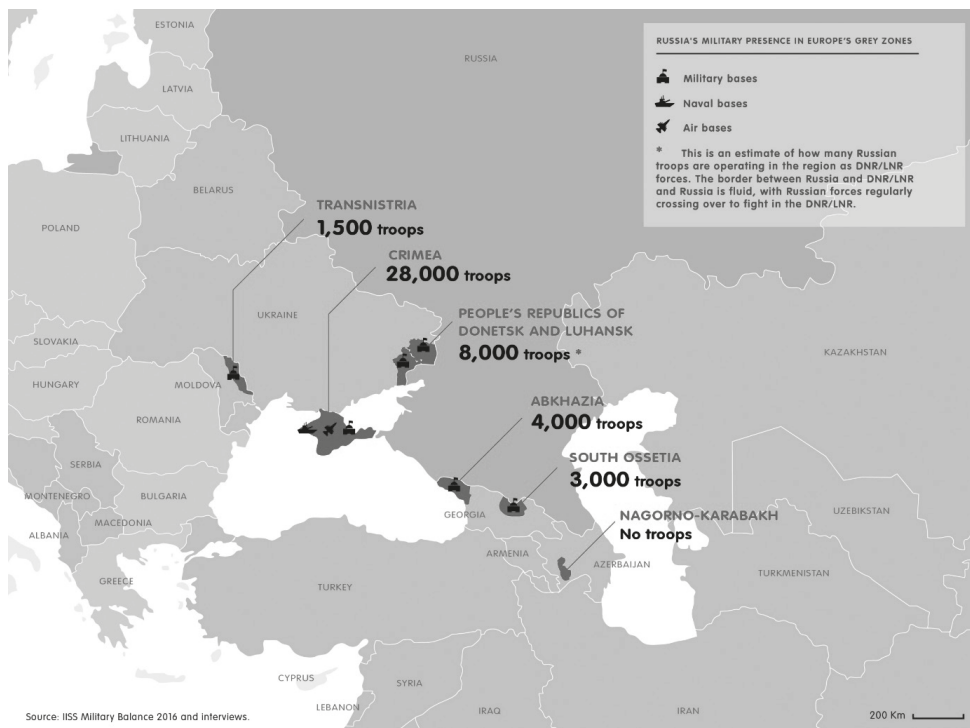
Wydarzenia, do których doszło w ostatnich latach wewnątrz NATO i Unii Europejskiej, ale też w ich otoczeniu międzynarodowym, nie

pozostają bez wpływu na kształt polityki prowadzonej przez te organizacje wobec sąsiadów. Należy wspomnieć o kryzysie w strefie euro, perspektywach „Brexitu”, jak również o wojnie w Syrii, kwestii olbrzymiej liczby migrantów w regionie śródziemnomorskim, problemie tzw. Państwa Islamskiego (Daesh), neoimperialnej polityce Rosji (aneksja Krymu i wspieranie przez nią separatystów w południowej i wschodniej części Ukrainy) etc. Wydarzenia te powodują podział państw członkowskich UE (i *de facto* NATO) według klucza geograficznego na: 1) państwa zainteresowane sprawami związanymi z regionem Morza Śródziemnego (państwa Południa oraz państwa docelowe dla przybywających tu licznie migrantów: Niemcy, Austria etc.) oraz 2) państwa skupione na sytuacji we wschodnim sąsiedztwie (Polska, szerzej Europa Środkowa, państwa bałtyckie, Szwecja), gdzie wojna Rosji z Ukrainą stwarza wyzwania dla bezpieczeństwa tych państw i całego regionu. Co ważne, agresja Rosji na Ukrainę spowodowała ożywienie NATO jako organizacji działającej na rzecz bezpieczeństwa europejskiego.

Patrząc na mapę Europy Wschodniej, należy mieć na uwadze obecność wojskową Rosji na tym obszarze. Europę Wschodnią możemy określić mianem „szarej strefy bezpieczeństwa”. Występujące na tym obszarze konflikty zamrożone mogą w sposób pośredni lub bezpośredni wpływać na stabilność i bezpieczeństwo państw Europy Środkowej i całej Unii Europejskiej.

Jeśli weźmiemy pod uwagę rozlokowanie przez Rosję w obwodzie kaliningradzkim pocisków typu „Iskander”, zauważamy, że stwarza to potencjalne zagrożenie dla obszarów północno-wschodniej Polski oraz dla państw bałtyckich. Ponadto, warto wspomnieć o rosyjskim wielopoziomowym systemie A2/AD (anti-access/area denial), który ma zdolność do wykrywania, elektronicznego zakłócania systemów naprowadzających, orientacji przestrzennej i komunikacji, a w konsekwencji do zestrzeliwania środków lotniczych, w tym samolotów, dronów i pocisków manewrujących. Najbardziej na północ wysuniętą strefą stanowiącą zagrożenie dla NATO jest rosyjski Kaliningrad (środkki przeciwlotnicze sięgają daleko w przestrzeń powietrzną Polski i mogą w czasie kryzysu zestrzelić ewentualne posiłki NATO skierowane do państw bałtyckich) oraz po aneksji Krymu – Półwysep Krymski. Na półwyspie tym Rosja umieściła system A2/AD potężnej mocy, dzięki czemu może kontrolować niemal cały basen Morza Czarnego (przeciwwagę stanowi Turcja i jej potężna armia – druga pod wzglę-

Mapa 1. Militarna obecność Rosji w „szarej strefie bezpieczeństwa”

Źródło: S. Pugsley, F. Wesslau (red.), *Russia in the Grey Zones*, European Council on Foreign Relations, London, 1.09.2016, www.ecfr.eu.

dem liczebności armia w NATO). W ostatnim czasie Rosja wzmocniła swój potencjał A2/AD również na terytorium Syrii.

Inny problem związany z bezpieczeństwem konwencjonalnym tego obszaru to naruszenia przestrzeni powietrznej państw członkowskich NATO oraz państw spoza NATO (państw skandynawskich). Słusznie zauważają analitycy, że „dangerous military-military and military-civilian incidents involving ships or aircraft of Russia, NATO member states, and third parties continue to pose a serious threat to Euro-Atlantic security”²⁵. Zwłaszcza okres po aneksji Krymu przez Rosję stał

²⁵ Ł. Kulesa, T. Frear, D. Raynova, *Managing Hazardous Incidents in the Euro-Atlantic Area: A New Plan of Action*, „Policy Brief”, November 2016, European Leadership Network, <http://www.european-leadershipnetwork.org>.

się czasem szczególnej aktywności militarnej Rosji, naruszania przestrzeni morskiej i powietrznej państw NATO oraz pogorszenia stosunków NATO–Rosja.

W kontekście polityki wschodniej NATO i ewentualnego – potencjalnego – rozszerzenia w tym kierunku należy wspomnieć o jeszcze jednym ważnym czynniku: stopniu infiltracji armii ukraińskiej (również innych armii państw poradzieckich) przez służby rosyjskie. Owa infiltracja wpływa negatywnie na postrzeganie przez NATO tych państw jako potencjalnych członków. Potwierdzeniem stopnia zinfiltrowania armii ukraińskiej przez służby rosyjskie była sytuacja Krymu i jego „oddania” przez ukraińskich wojskowych. Z opublikowanych stenogramów (upowszechnionych niemal w dwa lata po aneksji Krymu przez Rosję) z posiedzenia Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy w dniu 28 lutego 2014 r. jasno wynika, że część ukraińskich wojskowych porozumiewała się z dowództwem stacjonującej na Krymie rosyjskiej Floty Czarnomorskiej, na stronę rosyjską przechodzili milicjanci i wojskowi. Ze stenogramów wynikało, że zdolności obronne Ukrainy na Krymie były minimalne, a czynnikiem, który do tego doprowadził, były konsekwentne i długofalowe działania prowadzone przez Rosję.

Konkluzje

Celem niniejszego artykułu była próba bardzo ogólnego spojrzenia na sytuację bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej, w szczególności państw Europy Wschodniej. O ile państwa członkowskie NATO zmniejszają wydatki na cele wojskowe (tylko niektóre państwa NATO, jak np. Polska, zwiększyły wydatki na obronność w ostatnim czasie), o tyle Federacja Rosyjska stale wzmacnia i unowocześnia swoje siły militarne (w tym konwencjonalne). Co ważne, Rosja w czasie wojny z Ukrainą testuje nowe strategie, nowe taktyki oraz swoje możliwości. Ponadto działania Rosji wobec Ukrainy nie są działaniami wyłącznie taktycznymi, warunkowane są bowiem celami długofalowymi. Błędem NATO jest patrzenie na działania Rosji tylko przez pryzmat konfliktu ukraińskiego (kryzys ukraiński jako coś lokalnego, wewnętrznego). Państwa członkowskie NATO winny zmienić swoje podejście do zagrożeń konwencjonalnych w Europie. Sytuacja na wschodniej flance Sojuszu Północnoatlantyckiego jest tego najlepszym dowodem. Z punktu

widzenia zagrożeń konwencjonalnych to właśnie Rosja i jej neoimperialna polityka stanowią obecnie największe zagrożenie na kontynencie europejskim. Brak refleksji nad zmianą sytuacji bezpieczeństwa w Europie Wschodniej może nieść ze sobą daleko idące konsekwencje dla NATO jako organizacji i poszczególnych jej państw członkowskich.

System bezpieczeństwa Europy Wschodniej (szerzej obszaru poradzieckiego i powiązanego z nim obszaru Morza Czarnego) jest niezwykle skomplikowany ze względu na jego wielowymiarowość (aspekty militarne, energetyczne, etnopolityczne itd.)²⁶. Na skutek wzrostu geostrategicznego znaczenia regionu pojawiają się kolejne problemy komplikujące i tak już złożoną sytuację²⁷. Brak spójnej strategii NATO wobec obszaru poradzieckiego z pewnością nie przyczynia się do stabilizowania i podnoszenia poczucia bezpieczeństwa tej części świata. Jak wskazano wcześniej, interesy NATO w regionie sprowadzają się do: 1) zapewniania poczucia bezpieczeństwa (destabilizacja regionu grozi również destabilizacją NATO); 2) gwarantowania bezpieczeństwa infrastruktury surowcowo-energetycznej; 3) równoważenia wpływów Rosji poprzez umacnianie państwowości aktorów regionalnych oraz angażowanie jej w kooperacyjny system bezpieczeństwa²⁸.

Można powiedzieć, że ostatni szczyt NATO w Warszawie w lipcu 2016 r. spełnił oczekiwania państw członkowskich z Europy Środkowo-Wschodniej, gdyż położono nacisk na kwestie zapewnienia bezpieczeństwa dla tego regionu. O ile dla państw zachodnich kwestie artykułu 5 traktatu waszyngtońskiego są czymś oczywistym, o tyle dla państw Europy Środkowej mają kluczowe znaczenie. Ponadto, państwa członkowskie NATO zmniejszają nakłady na obronność, podczas gdy Rosja sukcesywnie zwiększa nakłady na obronność i cele wojskowe. Dla Polski, jak również dla innych państw Europy Środkowo-Wschodniej kwestie bezpieczeństwa i polityki odstraszenia w ramach NATO

26 Szerzej na temat „paradoksów bezpieczeństwa” regionu Morza Czarnego w: D. Triantaphyllou, *The “Security Paradoxes” of the Black Sea Region*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 9, 2009, no. 3, s. 225-236.

27 J. Solak, dz.cyt., s. 386.

28 Zob. J. Olchowski, dz.cyt., s. 223. W wyniku wojny Rosji z Ukrainą ten postulat wydaje się mało prawdopodobny do realizacji w najbliższej przyszłości. Możemy jednak spotkać się również z opiniami, że dążenie do angażowania państw Europy Wschodniej we współpracę z NATO destabilizuje ten obszar i przyczynia się do powstawania napięć na linii Rosja-Zachód, por. S. Bielań, *NATO – czas przewartościowań*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, nr 1 (t. 52), 2016, s. 37-50.

są sprawami wielkiej wagi. Dlatego też decyzja o ustanowieniu nowych sił Very High Readiness Joint Task Force (VJTF) na obszarze Europy Środkowo-Wschodniej stanowi istotny element polityki bezpieczeństwa tych państw.

Bibliografia

- Antonenko O., *Towards a Comprehensive Regional Security Framework in the Black Sea Region after the Russia–Georgia War*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 9, 2009, no. 3.
- Antonenko O., Yurgens I., *Towards a NATO – Russia Strategic Concept*, „Survival”, vol. 52, 2010–2011, no. 6.
- Asmus R.D., *Europe’s Eastern Promise. Rethinking NATO and EU Enlargement*, „Foreign Affairs”, vol. 87, no. 1.
- Aydın M., *Geographical Blessing versus Geopolitical Curse: Great Power Security Agendas for the Black Sea Region and a Turkish Alternative*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 9, 2009, no. 3.
- Berdal M., Ucko D., *NATO at 60*, „Survival”, vol. 51, 2009, no. 2.
- Bieleń S., *NATO – czas przewartościowań*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, nr 1 (t. 52), 2016.
- Bieleń S., Skrzypek A. (red.), *Rosja. Refleksje o transformacji*, Warszawa 2010.
- Bojarczyk B., Kapuśniak T. (Stępniewski) (red.), *Obszar czarnomorsko-kałspijski w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2011.
- Bryc A., *Putinizm jako doktryna odbudowy imperium?*, w: S. Bieleń, A. Skrzypek (red.), *Rosja. Rozważania imperiolologiczne*, Warszawa 2015.
- Buzan B., Wæver O., *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge 2003.
- Buzan B., Wæver O., Wilde J. de, *Security: A New Framework for Analysis*, London 1998.
- Celikpala M., *Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects for Stability and Security in the Black Sea Region*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 10, 2010, no. 3.
- Chappell G., Terlikowski M., *Turcja w Sojuszu Północnoatlantyckim i jej stanowisko wobec polityki bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4 (LXIV), 2011.
- Flikke G. (red.), *The Shifting Geopolitics of the Black Sea Region: Actors, Drivers and Challenges*, Norwegian Institute of International Affairs, „NUPI Report”, Oslo 2011.
- George J.A., Teigen J.M., *NATO Enlargement and Institution Building: Military Personnel Policy Challenges in the Post-Soviet Context*, „European Security”, vol. 17, 2008, no. 2-3.
- Gryz J. (red.), *Bezpieczeństwo w stosunkach transatlantyckich*, Toruń 2008.

- Herbst J., *Assessing and Addressing Russian Revanchism*, „PRISM”, vol. 6, no. 2, July 18, 2016, <http://cco.ndu.edu>.
- Komunikat ze szczytu NATO w Warszawie, Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa, http://www.mon.gov.pl/d/pliki/rozne/2016/08/Komunikat_ze_Szczytu_PKZPnng.pdf.
- Kulesa Ł., Frear T., Raynova D., *Managing Hazardous Incidents in the Euro-Atlantic Area: A New Plan of Action*, „Policy Brief”, November 2016, European Leadership Network, <http://www.europeanleadershipnetwork.org>.
- Kupiecki R., *Konflikt zbrojny na Ukrainie a bezpieczeństwo europejskie*, „Zeszyty Naukowe AON”, nr 3 (100), 2015.
- Lynch D., *De Facto “States” around the Black Sea: The Importance of Fear*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 7, 2007, no. 3.
- Marciniak W., *Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, Kraków 2001.
- Nowak A. (red.), *Rosja i Europa Wschodnia: „imperiologia” stosowana*, Kraków 2006.
- Nowak J.M., *NATO: główne dylematy i pytania o przyszłość*, w: A.D. Rotfeld (red.), *Dokąd zmierza świat?*, Warszawa 2008.
- Nunn S., *NATO Nuclear Policy and Euro-Atlantic Security*, „Survival”, vol. 52, 2010, no. 2.
- Olchowski J., *Interesy Sojuszu Północnoatlantyckiego w regionie czarnomorsko-kaspijskim*, w: B. Bojarczyk, T. Kapuśniak (Stępniewski) (red.), *Obszar czarnomorsko-kaspijski w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2011.
- Rotfeld A.D., *Geneza i miejsce konfliktów na przełomie XX/XXI wieku*, wykład na konferencji Stowarzyszenia Willa Decjusza, Kraków, 29 września 2004, http://www.msz.gov.pl/files/file_library/29/Krakow_11400.doc.
- Rotfeld A.D. (red.), *Dokąd zmierza świat?*, Warszawa 2008.
- Rumer E., Stent A., *Russia and the West*, „Survival”, vol. 51, 2009, no. 2.
- Sherr J., *Hard Power in the Black Sea Region: A Dreaded but Crippled Instrument*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 11, 2011, no. 3.
- Sherr J., *Security in the Black Sea Region: Back to Realpolitik?*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 8, 2008, no. 2.
- Sierakowski S., *Długi cień Kremla*, „Polityka”, nr 30 (3069), 20.07-26.07.2016.
- Solak J., *Bezpieczeństwo regionu Morza Czarnego w aspekcie stosunków transatlantyckich*, w: J. Gryz (red.), *Bezpieczeństwo w stosunkach transatlantyckich*, Toruń 2008.
- Stępniewski T., *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Lublin–Warszawa 2011.
- Triantaphyllou D., *The “Security Paradoxes” of the Black Sea Region*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 9, 2009, no. 3.
- Weaver C., *Black Sea Regional Security: Present Multipolarity and Future Possibilities*, „European Security”, vol. 20, 2011, no. 1.
- Winrow G., *Geopolitics and Energy Security in the Wider Black Sea Region*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 7, 2007, no. 2.

- Zasztowt K., *Zmiany w polityce regionalnej Turcji, Armenii i Azerbejdżanu po konflikcie zbrojnym w Gruzji w sierpniu 2008 roku*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 6 (2008).
- Zięba R., *Międzynarodowe implikacje kryzysu ukraińskiego*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, nr 2 (t. 50), 2014.